

**“ЖИТТЯ КОЖНОЇ ЛЮДИНИ – ЦЕ ЧАСТИНА ІСТОРІЇ,
ЯКА ПІДЛЯГАЄ ФІКСАЦІЇ...” ***

Останнім часом вороги Української держави почали активно спрямовувати свої провокативні дії на підри्व українсько-польських відносин, спекулюючи на проблемах, пов’язаних із дразливими подіями в нашій спільній історії. Це передовсім стосується так званої операції “Вісла”. Попри те, що керівники сучасної Польщі і України в спільній заяві засудили акцію “Вісла” як таку, що суперечила базовим правам людини, і визнали, що її організатором був тоталітарний комуністичний режим, наші недруги, маніпулюючи фактами, взятими зі сумнівних джерел, сіють розбрат між народами-сусідами. Гідна відсіч подібним провокаціям – правдиві і об’єктивні розповіді про ці події. Як це зробив Петро Коваль у книзі “Діти берегів часу: акція “Вісла”. Спогади“, яка вийшла друком торік в Україні. Будучи одним із кількисот тисяч жертв депортації, автор максимально відверто розповідає про пережите, змальовуючи широку картину тогочасної дійсності. Його погляди на різні життєві реалії, проблеми пошуку місця етнічного українця в польському суспільстві, ставлення до родини, національної ідентичності, самореалізації й діяльності допоможуть читачеві дізнатись про непрості умови життя українців в Закерзонні. “Я намагався якнайстиліше розповісти про події, що закарбувалися в моїй пам’яті з дитинства, – зазначає Петро Коваль у передньому слові. – Ця розповідь була б неповною без фактів і суджень, про які я дізнався від батьків, родичів і знайомих...” (с. 27).

Літературний талант, яким, безперечно, володіє автор, допоміг йому не лише правдиво відтворити трагічні сторінки в українсько-польських взаєминах, а й майстерно описати побут і щоденне життя

* Петро Коваль. Діти берегів часу: акція “Вісла”. Спогади; пер. з пол. та передм. Л. Івасюк. Львів: Світ, 2016. 464 с.: іл.

українців на прадавніх етнічних теренах. Спогади засвідчують наскільки дбайливо українці впродовж віків оберігали генетично заковане почуття родової гордості та усвідомлення повноправного господаря цієї землі, навіть за часів панування цісаря Франца Йосифа, який, до речі, однаково ставився до різних народів багатонаціональної монархії. Натомість дійсність міжвоєнної Польщі для них була справжнім лихом. Петро Коваль з гіркотою розповідає як в тодішньому суспільстві свідомо насаджувався стереотип злих українців-націоналістів, а також твердження про упереджене та вороже ставлення українців до поляків. Взаємну неприязнь завжди намагалися спровокувати зовнішні та внутрішні політичні сили, вороже налаштовані до українських національних устремлінь. Використовуючи брехню та маніпулюючи історичними фактами, вони постійно створювали атмосферу недовіри, яка використовувалася для залякування й придушення почуття етнічної ідентичності. Саме тоді почався тотальний наступ на українство. Відтак громадяни Другої Речі Посполитої українського походження почували себе меншовартісними і незахищеними. “Моя мама згадувала, – читаємо в спогадах, – що з певного часу почалися утиски “Просвіти”, заборонялися театральні вистави, конфісковували книжки з просвітянської бібліотеки...” (с. 39). Згодом “лише поляки могли обіймати посади в державних установах, на пошті, в поліції, на залізниці...” (с. 37).

Не простим було життя українців і за “совітів”, які окупували Закерзоння у вересні 1939 році, а також за німців, які володіли цими територіями з 23 червня 1941р. до 20 липня 1944 року. Проте нестерпним воно стало тоді, коли під впливом шовіністичних сил польська комуністична влада почала виганяти українське населення з етнічних земель. Грабежі і вбивства в українських місцевостях стали звичною справою. Ще гіршим був той факт, що цим займалися не лише польські партизани та нічні банди грабіжників, а й міліція та військо (с. 97).

“Першого квітня, я дізнався, – згадує Петро Коваль, – що вранці почалося виселення українців з Нового М’якиша й Флісів. Мама хутко зібралася й пішла попрощатися з родиною. Проте її затримали перед першими будинками, бо село було оточене кордоном солдатів. Вона лише стояла й прислуховувалася до жалібного плачу жінок,

яких примусово викидали з власних хат, і до диких криків жовніврів, що їх наганяли...

Десь через годину мама побачила довгу шеренгу возів з пожитками, що рухалась у бік Ляшків. Позаду йшли діти й дорослі. Вели корів. Озброєні конвоїри нагайками поганяли тих, хто відставав..." (с. 112).

Невдовзі українців почали виганяти з Корениці, Кобелюх, Люблинців, Ляшків та інших поселень Ярославського повіту. Оточивши садиби, жовніри брутально викидали з них українські родини. Натомість туди заселяли поляків, які грабували й руйнували місцеві храми та привласнювали майно, вимушено покинуте українськими господарями.

"На подвір'я, – читаємо в спогадах, – ввірвалися два солдати в конфедератках із зарядженими карабінами й попрямували до хати. Я теж зайшов, конвульсивно хапаючись за руку мами. Бачив, як нападники в пошуках чогось перевертають усе догори дригом... Мама, в припливі страху й відчаю, виривала з рук грабіжника біля скрині останні наші сорочки й одержу, яку той пхав до своєї торби. Той брутально відштовхнув її з криком: *Odejdz ty, p...na Ukrainko, bo cie zastrzele!*¹ Відтак щосили вдарив маму в обличчя й скерував на неї дуло карабіна. Мати в паніці схопила мене й вибігла на подвір'я. Там я побачив, як військові били нагайками вітчима. Він безпорадно тримався на ногах, не ухиляючись від ударів, а його лице заливала кров... На дорозі за брамою стояли вози, біля яких поралися грабіжники. Попереду сидів досить високий офіцер зі штивною конфедераткою і спокійно стежив за всім, що відбувалося навколо. За якусь мить у наказовому тоні заgrimів його голос: "Кінець акції! Ладнайсь! До возів!" (с.116).

Подібних епізодів у книзі багато. Вони промовисто свідчать про зневагу й знущання над беззахисним цивільним населенням. Це, звісно, не могло не викликати в українців закономірного спротиву: вони зі зброєю в руках почали захищати себе, своїх рідних і близьких. Під приводом боротьби з українським націоналістичним підпіллям комуністичний режим ПНР розпочав горезвісну акцію "Вісла", яка полягала в примусовій депортації (із застосуванням вій-

¹ Геть, ти, п...та українко, бо розстріляю! С. 116.

ської сили) українців з Лемківщини, Надсяння, Підляшшя і Холмщини відповідно до рішення властей СРСР і Польщі, прийнятого 9 вересня 1944 році у Любліні. Виселення тривало з 28 квітня до 12 серпня 1947 року. За цей період на північно-західні землі Польської держави було депортовано 140575 осіб української національності та змішаних польсько-українських сімей².

“Ранок першого травня, похмурий, вологий, холодний, – згадує Петро Коваль, – назавжди залишився в моїй пам’яті. Прокинувшись, я почув з кухні розпачливий плач мами й чужі чоловічі голоси. Відчинивши двері, я побачив двох солдатів з багнетами. Вони голосно наказували якнайшвидше виносити необхідні речі до воза перед хатою. Мама тулила до себе Михасика, якому ще не було й двох місяців, і якимось безсило-сумно намагалася перелічити:

– Як же так? Навіщо покидати рідну хату, до того ж з хворим немовлям? – питала” (с.129).

“В нажаханих очах людей, – пише Петро Коваль, – я бачив сльози. Тишу порушували молитви. Безперервні відблиски полум’я сягали країв горизонту, окресленого небесним склепінням. Це було тривогу, сповіщало про знищення рідного, покинутого нами світу, що існував на тій землі віками. Разом з ним на загибель була приречена наша культура, сформована та вдосконалена з незапам’ятних часів...” (с.131).

Автор спогадів доводить, що для депортації мирного українського населення не було підстав. “Абсолютною неправдою, – стверджує він, – є те, що УПА становила тоді серйозну небезпеку для Польщі, а український народ надавав їй якусь значну цивільну допомогу. Українське населення було таким злидненим і безсилим, що розмова про якусь вагому поміч є нічим іншим, як брехнею” (с. 127).

Це спонукало Петра Ковалю взятися за перо, бо таке спотворене зображення історії, далеке від об’єктивності та правди, на його думку, завдає непоправної шкоди стосункам народів-сусідів, яких віками не лише супроводжували трагічні конфлікти, а й поєднували духовні узи. Не дивно, що спогади, написані польською мовою (у 2011 році вони зайняли перше місце в конкурсі, оголошеному Instytutem Wadań Wschodnich у Варшаві), не були опубліковані у Польщі через анти-

² Воєнна історія. 2003, №1.

українські настрої. Як зазначає упорядник і перекладач книги, доктор філософських наук Леся Івасюк, польські інтелектуали й історики продовжують замовчувати і недоговорювати те, що дало би панорамне та глибоке розуміння польсько-українських стосунків. Замість того вони подають фрагментарні й селективні конструкції минувшини. Бо так вимагає політична кон'юнктура” (с. 8).

Відзначаючи внесок Петра Ковалю у розвиток жанру української мемуаристики, не можна обійти увагою вміщений у передмові огляд монографій, науково-популярних видань, художніх і публіцистичних творів, інших публікацій польських та українських авторів про стан міжнаціональних відносин на етнічних українських землях теперішньої Польщі. З огляду видно, що упродовж століть більшість польських авторів культивувала думку про необхідність реставрації польської держави “від моря до моря”, підживлюючи таким чином анахронічну національно-державну доктрину польських політиків.

“Якщо аналізувати польську історіографію, навіть поза контекстом українського питання, починаючи із втрати польської державності під час першого поділу Польщі 1772 р. аж до краху Австро-Угорської монархії 1918 р. та Російської імперії 1917 р., – зазначає Леся Івасюк, – то побачимо, що вона рухалася переважно в рамках польського національного питання, писалася з однозначно польської національної та націоналістичної перспективи, здебільшого в полемічному та апологетичному стилі... межувала з публіцистикою та фікцією, ігнорувала існування і прагнення українського...питання, часто агресивно перешкождала постановці такого питання й була вкрай ідеологізованою” (с. 4).

Традиційну стратегію замовчування українського національного питання продовжували історики Другої Речі Посполитої (1918-1939 рр.). Безвідмовно служила польським шовіністичним політикам й історіографія ПНР. На думку науковця, антиукраїнськість в історіографії тих років стала частиною політики переслідування української меншини в Польщі. Тому не важко дійти висновку, що операція “Вісла” – логічна ланка в діях польського комуністичного режиму, який прагнув добитись мононаціонального суспільства, шляхом виселення й розпорошення українського населення з його етнічних земель. На жаль, ця трагедія не знайшла об’єктивного висвітлення в польській історіографії. Про неї воліють мовчати, не-

договорювати або трактувати однобоко, викривлено. Це саме, до речі, можна сказати і про радянську історичну літературу.

Дещо краща ситуація в Україні. За роки Незалежності з'явилися збірники документів, емпіричні матеріали та наукові дослідження про акцію "Вісла". Однак цього не достатньо. Леся Івасюк справедливо вважає, що для подолання стереотипів минувшини в українсько-польських стосунках з українського боку треба напрацювати базу для академічного спілкування з польськими істориками і на паритетних умовах обговорювати болючі проблеми. Для цього, звісно, потрібне державне фінансування наукових проєктів, насамперед багатотомних академічних досліджень, написаних різними мовами, аби стали доступними для світової громадськості. На часі створення науково-дослідного інституту з цієї проблематики. Фінансової підтримки потребує і мемуарна література. Науковець наголошує, що видання *life writing i oral history* мають посісти чільне місце в низці академічних дисциплін і знайти свого читача серед широкої аудиторії. Цей жанр є важливими як для широкої публіки, так і для академічних кіл, зокрема для істориків. Як засвідчує практика, без наявності в українській історіографії *life writing i oral history*, особливо текстів, що торкаються злочинів, українським історикам важко вести академічну дискусію про українсько-польські відносини з польськими візаві.

Розмірковуючи над теоретичними основами для сприйняття й аналізу жанру *life writing*, Леся Івасюк вказує, що ці тексти мають бути частиною прикладної історії не лише в Україні, а й за її межами (с. 3). На відміну від Польщі, де існує давня й багата традиція написання, використання й презентації *testimonials of the self i egodocuments*, в українському суспільстві цьому питанню приділяється мало уваги. Конструктивними є й інші меседжі, зокрема, про створення каналів публічної історії для презентації згаданих видань в Україні. Адже "ігноруючи жанр *life writing*, зокрема в контексті мікроісторії, – зазначає науковець, – ми не залишаємо прийдешнім поколінням можливості зрозуміти, що життя кожного з них – це частина історії, яка підлягає фіксації саме ними, ніким іншим (с. 15). Цю "нішу" в українській історіографії певною мірою заповнює книга "Діти берегів часу", яка цікаво, зважено, без перекручення фактів розповідає про трагічні події в українсько-польських взаєминах.